

ЕНТЕББЕ І ТЕГЕРАН: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ПОЛІТИЧНИХ ПАРАМЕТРІВ ДВОХ ЗАРУЧНИЦЬКИХ КРИЗ

ENTEbbe AND TEHRAN: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE POLITICAL PARAMETERS OF TWO HOSTAGE CRISES

Прошин Д.,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародних відносин
та соціально-гуманітарних дисциплін
Дніпропетровського державного університету
внутрішніх справ (Україна, Дніпро)
e-mail: denis.v.proshin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7874470X

Proshyn D.,

candidate of historical sciences,
associate professor,
Associate Professor of the Department of
International Relations
and social and humanitarian disciplines
Dnipropetrovsk State University of
Internal Affairs (Ukraine, Dnipro)
e-mail: denis.v.proshin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-7874470X

Статтю присвячено порівнянню двох крупних заручницьких криз – в аеропорту угандійського міста Ентеббе (1976 р.) та в американському посольстві в іранській столиці Тегерані (1979-1981 рр.). Обидві кризи відзначаються великою складністю, причетністю до них ворожих держав, а також проведенням масштабних рятувочних операцій (вдалої ізраїльської в Ентеббе та провальної американської в Ірані). Порівняння цих криз мало б викликати цілком природне зацікавлення. Однак огляд попередніх публікацій свідчить про те, що угандійську та іранську кризи в найкращому випадку порівнюють в ракурсі драматичних спроб силового звільнення заручників. Це різко звучує проблему, приховуючи ті її особливості, вивчення яких не лише додавало б розуміння суто «антикварних» подробиць відомих операцій, а й допомагало б вивченню та, у разі потреби, виваженому реагуванню на виклики нових заручницьких криз. Тут запропоновано розширити межі розгляду до розуміння криз в Ентеббе і Тегерані (та заручницьких криз взагалі) як насамперед політичних феноменів. У продовження цієї думки висунуто низку політичних параметрів (критеріїв) для порівняння двох криз, для визначення тих чинників, під впливом яких протистояння навколо заручників може набувати певних рис (вкрай загострюватися, уповільнюватися, змінювати свій напрямок тощо). Розглянуто зовнішньо- та

внутрішньополітичні параметри угандійської та іранської криз, їхні політичні наслідки. Підкреслено відсутність готових стратегій для протидії тим силам, які утримують заручників, і, відповідно, – важливість гнучких підходів до подібних викликів у майбутньому.

Ключові слова: тероризм; захоплення заручників; політична криза; рейд в Ентеббе; посольство США в Тегерані.

This article is devoted to comparing two major hostage crises – at the airport of the Ugandan city of Entebbe (1976) and at the American embassy in the Iranian capital, Tehran (1979-1981). Both crises are characterized by great complexity, the involvement of hostile states, as well as the large-scale rescue operations (the successful Israeli one in Entebbe and the failed American one in Iran). A comparison of these crises should have aroused quite natural interest. However, a review of previous research shows that the Ugandan and Iranian crises are, at best, compared in terms of dramatic attempts to free hostages by force. This sharply narrows the problem, obscuring its features, the study of which would not only add to the understanding of the purely «antiquarian» details of the widely known special forces operations, but also help to study and, if necessary, provide a balanced response to the challenges of new hostage crises. Here it is suggested to expand the scope of the analysis to include understanding the crises in Entebbe and Tehran (and hostage crises in general) as political phenomena in the first place. Consequently, a number of political parameters (criteria) were put forward to compare the two crises, to determine those factors under the influence of which a possible confrontation around the hostages may acquire certain features (escalate sharply, slow down, shift its direction, etc.). The external and internal political parameters of the Ugandan and Iranian crises and their political consequences were considered. The absence of ready-made strategies for countering hostage-takers and, accordingly, the importance of flexible approaches to such challenges in the future were emphasized.

Keywords: terrorism; hostage-taking; political crisis; raid on Entebbe; U.S. embassy in Tehran.

В історії протидії тероризму помітне місце посідають дві заручницькі кризи – в Ентеббе (Уганда) в 1976 р. та в Ірані в 1979-1981 рр. В угандійському міжнародному аеропорту, що в місті Ентеббе, утримували пасажирів та екіпаж французького літака, який було захоплено бойовиками палестинської та західнонімецької терористичних організацій. В ніч з 3 на 4 липня 1976 р., після тижневого протистояння, ізраїльський військовий спецназ знищив терористів, звільнив заручників і вивіз їх до Ізраїлю. Заручницька криза в Ірані точилася з 4 листопада 1979 р. – дня, коли у розпал Ісламської революції натовп «революційних студентів» вдруге за рік вдерся до американського посольства та цього разу захопив-таки тих його співробітників та охоронців, котрі ще

залишалися в країні. Протистояння скінчилося 20 січня 1981 р., коли заручників після невдалої силової операції у минулому квітні та після тривалих переговорів було звільнено та повернуто до Сполучених Штатів.

За сумою деталей Ентеббе та утримання заручників в Ірані являють собою чи не найскладніші заручницькі кризи в історії. (Іранські події, без сумніву, були найдовшою заручницькою кризою, що тривала 444 дні). Кожен з двох випадків є достатньо цікавим для індивідуального дослідження. Подібними спробами й обмежуються численні дослідники різних рівнів і кваліфікації [1; 2; 3; 5; 6; 7; 9; 10; 12; 13; 14]. Але інколи події в Уганді, Ірані та навколо них порівнюють, відмічаючи очевидні збіги та паралелі. Водночас ці порівняння мають поверхневий характер і обмежуються схематичними побіжними спостереженнями. Частіше за все увага зосереджується на драматичних деталях гарячої фази протистоянь, на технічній або тактичній складності рятівних операцій – блискучої в 1976 р. та невдалої в 1980 р. [7].

Звитяга спецпризначенців, помилки під час підготовки та реалізації рятувальних операцій, майже «детективні» подробиці хвилюють та інтригують [2; 3; 4; 5; 14]. Однак кризи в Ентеббе та в Ірані далеко не вичерпуються плануванням і виконанням силових акцій. Кожна з них насамперед являла собою політичну кризу. Саме політичні обставини були основними рушійними, якими визначалися динаміка та напрямок подій. Тож саме в цьому вимірі слід шукати розуміння глибинної специфіки обох ситуацій.

Порівняння політичних параметрів двох крупних заручницьких криз становить завдання цієї статті. Порівнюючи два випадки, розглядаючи їх паралельно й покроково, дослідник отримує можливість не тільки докладніше розкрити подібності та розбіжності, не лише фактографічно зафіксувати їх, але й встановити питому вагу окремих факторів, зіставити масштаби їхнього впливу, зрозуміти, як вони можуть спрацювати у різних комбінаціях. Подібне зіставлення надає можливість глибше зрозуміти заручницькі кризи як такі, як узагальнений політичний феномен. Ентеббе та Іран залишаються безпрецедентними прикладами протистоянь навколо заручників. Тому очікуваним є припущення, що вони майже нічого не можуть розповісти і, відповідно, майже нічому не можуть навчити на рівні менш масштабних конфліктів. З іншого боку, складність та «рельєфність» двох криз розкривають – до того ж в різних комбінаціях і з різними наслідками – чи не всі можливі політичні фактори навколозаручницьких протистоянь. Навіть у тих випадках, коли конфлікт не сягає максимальних гостроти та складності, в ньому обов'язково працюють чинники, багато в чому аналогічні «угандійським» та

«іранським». Отже, унікальний досвід та уроки двох масштабних і складних криз (хоча б і з відповідними поправками на рівень конфлікту) залишатимуться в пригоді. Нарешті, Ентеббе та Іран можуть виявитися прямими та вельми змістовними попередженнями, оскільки не існує гарантій того, що масштабні кризи, аналогічні цим двом, не з'являться в майбутньому. Теоретичні та практичні міркування у порівнянні двох сценаріїв межі 1970-80-х рр. тісно пов'язані між собою.

Оригінальність пропонованого погляду полягає вже в самому намірі детально сфокусуватися на політичному вимірі відомих заручницьких криз, у спробі перекинути між ними міцні аналітичні «містки», скласти номенклатуру чинників та критеріїв для порівняльного аналізу. Як вже зазначалося, інтерес до Ентеббе та протистояння навколо заручників в Ірані не відбивається у ґрунтовних зіставленнях перебігу тих подій, і в жодному разі ніколи не виводить на рівень політичних параметрів. Проте навіть деякі з «утилітарних» моментів, які найскоріше привертають до себе авторську увагу (поводження із заручниками в Уганді та Ірані, географічні або механічні перешкоди, які стояли на шляху рятівних рейдів до віддалених пунктів тощо), були принаймні частково зумовлені базовими політичними факторами. Це й поготів справедливо в загальній оцінці розглянутих криз, в розумінні їхньої специфіки, прийнятих рішень, безпосередніх результатів протистояння та віддалених наслідків.

Привабливість угандійської та іранської криз для дослідників різних профілів (політологів, фахівців в галузі міжнародного права, експертів з питань протидії тероризму, психологів) залишається високою. За рідкими виключеннями, Ентеббе та Іран й досі – найвідоміші заручницькі ситуації новітньої історії. Це відчувається і на рівні масової аудиторії. Серед терористичних актів Ентеббе – «лідер» за кількістю художніх інтерпретацій. Згадуваний брак серйозних порівнянь двох конфліктів, можливо, пояснюється максимальною драматичністю подій в кожному з випадків. Дослідникам вистачає гострих питань і творчих стимулів у межах цих криз, взятих поодиночі. Велику кількість матеріалів в обох випадках присвячено гарячій фазі протистояння, вдалій чи невдалій спробі звільнити заручників. Однак і в цьому вимірі, де наочно спостерігаються перемога і поразка, вражаючі прояви ефективності та низької організованості, практично не помітно спроб порівняти сильні й слабкі місця обох операцій, рівень підготовки відповідних підрозділів, характер прийняття рішень тощо [7]. Подібні спроби і поготів не зустрічаються при розгляді політичної сторони двох криз – в тій площині, що охоплює менш виразні, однак певною мірою вирішальні фактори [1; 9; 13].

На такому фоні виділяється робота ізраїльтянина Ш. Газіта [8]. Автор (і це збігається з

головним посилом даної статті) підкреслив насамперед політичний характер заручницьких криз і рятувальних операцій. Він також здійснив доволі вдалу спробу скласти чітку «таксономію» політичних і деяких інших чинників, що впливають на перебіг заручницьких криз, та розглянути характер цього впливу. Саме політичні рішення, стверджував Газіт, визначають напрямок розвитку подій. Але дослідження Газіта, по-перше, залишилося сфокусованим знов-таки на силовому звільненні заручників (rescue operations), хоч далеко не завжди долю заручників вирішує сила. Магнетизм гарячого варіанту подій спрацював і тут. Цікавий та корисний етюд ізраїльського дослідника було свідомо обмежено однією з декількох граней складних політичних протистоянь. Газіт проаналізував не політичну специфіку заручницьких криз в цілому, а політичні параметри прийняття та реалізації рішень про звільнення заручників силою. По-друге, роботою Газіта охоплене гранично широке коло сценаріїв і реальних випадків утримання заручників. Ентеббе і Тегеран епізодично згадуються в ній лише як два окремих випадки серед багатьох інших, тоді як тут пропонується прицільно розглянути саме ці два казуси як важливі приклади політичної динаміки захоплення, утримання та звільнення заручників.

Мало не мимоволі кризи в Уганді та Ірані сприймаються через призму визволення заручників шляхом рятувальних дій спецпризначенців. Тому обидва конфлікти згадуються насамперед як ситуації, коли рятувни загопи намагалися здолати величезні відстані, щоб провести карколомні операції [3; 5; 14]. Та проте ці ризиковані «далекі стрибки» являли собою лише вражаючий відбиток політичних обставин. В жовтні 1977 р., у проміжку між кризами в Ентеббе та Ірані, західнонімецькі командос провели свою операцію в аеропорту сомалійської столиці Могадішо, визволивши приблизно сто заручників на відстані більш ніж 6 тис. кілометрів від місця призначення захопленого літака. Сама по собі відстань до епіцентру протистоянь в 1976 і 1980 рр. була вагомою, та не унікальною, не самодостатньою особливістю тих подій. Ключове значення мало те, що уряди Ізраїлю та США зіштовхнулися з необхідністю вирішувати проблеми на неконтрольованій території, глибоко за кордоном ворожої держави. Умовне середньостатистичне захоплення заручників – то результат злочинних дій антиурядових угруповань, ба навіть озброєних однаків. Відомо, що терористичні організації можуть спиратися (між іншим – в спробах захопити заручників) на підтримку окремих урядів. Але в Уганді та Ірані уряди не обмежилися підтримкою: вони стали безпосередніми учасниками протистояння, антагоністичними до заручників та їхніх країн. Цим урядовим втручанням, в певному розумінні, зумовлювалися всі подальші пара-

метри обох протистоянь, їхні форми, виклики і певні можливості для визволення заручників.

Однак політичне значення урядового чинника остаточно розкривається через порівняння характеру та глибини втручання угандійського та іранського урядів у перебіг подій. Обидві країни знаходилися в критичному, нестабільному стані. Уганда з 1971 р. перебувала під владою параноїдального диктатора Іді Аміна [3]. В Ірані приблизно за рік до захоплення американської амбасаді спалахнула Ісламська революція [1]. В обох випадках антизахідні / антиізраїльські настрої були невід'ємною частиною загальної картини. Утримання заручників віддзеркалювало та підкріплювало ці настрої.

Фото 1. Диктатор Уганди Амін (у білому капелюсі) спілкується із заручниками в Ентеббе, 1976 р.

Водночас Уганда, за винятком маячних амбіцій Аміна, не мала жодних суттєвих суперечок з Ізраїлем [3, с. 94]. Амін міг сподіватися на те, що демонстративна підтримка палестинських терористів, які прибули до Ентеббе із десятками ізраїльських заручників, відкриє йому канал щедрої фінансової та військово-технічної допомоги з боку таких фігур, як Муаммар Каддафі, однак то були фантазії та примхи непередбачуваного угандійського автократа. Революційний Іран, навпаки, розгорнув системну антиамериканську кампанію. Іранський антиамериканізм став втіленням глибинних змін у внутрішній та зовнішній політиці нового Ірану, руйнацією давніх зв'язків із Заходом, що їх підтримував повалений шахський уряд [9, с. 52]. Захоплення посольства разом із його персоналом, як буде зазначено далі, відбивало певні розбіжності в політичній ситуації в Ірані. Та попри усі внутрішні незгоди, іранці стояли проти США єдиним табором, налаштованим на тривалий конфлікт.

Тож безпосередня причетність держав до заручницьких криз створила в Ентеббе і Тегерані якісно відмінні ситуації. В угандійському аеропорту терористи залишалися чужинцями, яким дозволили розташуватися на тимчасово й умовно дружній території. Вони користалися

підтримкою Аміна, знаходилися, як вважалося, за межами досяжності будь-яких ворожих урядів. Але насправді їхні позиції були доволі хиткими. Примхливий Амін жадав грошей і зброї від союзників палестинських терористів; він насолоджувався роллю хазяїна заручницьких життів, роллю «гостинного людожера» [3, с. 356-357]. Та йому не була потрібна затяжна політична сутічка, в центрі якої опинилася б Уганда. В цілому ж у червні-липні 1976 р. Амін навряд чи дивився далі грубих маніпуляцій та скороминушого політичного блюзнірства. За таких обставин терористи не могли окопатися в Уганді на довгі тижні, не кажучи про місяці. Звідси категоричність їхніх вимог, погрози, короткі терміни виконання ультиматуму. (Терористи добивалися повернення «товаришів по боротьбі» з в'язниць у декількох країнах, а також викупу за літак авіакомпанії Air France.)

З іншого боку, іранці висували умови із власної столиці. На відміну від терористів у Ентеббе, що опинилися в небезпечних обіймах Аміна, іранці були самодостатнім суб'єктом спровокованої ними кризи [6]. Їхньою головною вимогою до уряду США було повернення шаха, який втік із країни на початку революції (хоча колишній правитель не отримав політичного притулку в Сполучених Штатах та згодом, не завершивши курсу лікування, покинув їхню територію). Захоплення посольства однієї з наддержав було без перебільшення безпрецедентним викликом і небаченим приниженням Америки. Однак, повністю контролюючи то «поле», на якому розгорталася криза, не відчуваючи гострої потреби в швидких результатах, іранці могли протягом порівняно довгого часу задовольнятися самим фактом висунення ультиматуму пониженню ворогу.

Прямий зв'язок між характером урядового втручання та формою і змістом вимог, що їх було висунуто в Ентеббе і Тегерані, свідчить: жорсткість умов під час заручницьких криз може залежати не тільки (не стільки?) від рівня агресивності тих, хто утримує заручників. Іранська сторона була аж ніяк не менш ворожою до США, ніж терористи в Уганді – до Ізраїлю. Однак запас міцності іранців дозволяв їм втягувати американських опонентів у тривалі протистояння, й тому їхні дії були спокійнішими, «поміркованішими». Зрозуміло, тегеранська криза виявляє унікальний казус, оскільки тут, ховаючись за спинами «революційних студентів», заручників фактично утримувала держава [9, с. 56]. Та й займаючи менш стійкі, ніж в Ірані, але достатньо міцні позиції, гіпотетичні утримувачі заручників, скоріш за все, демонструватимуть більшу стриманість порівняно з тими, чия доля під час протистояння висить на волоссі. Парадоксально, та проте чим сильніші ті, хто захопив заручників, тим більш стабільною може виявитися загальна ситуація.

Фото 2. Американські заручники в Тегерані, 1979 р.

Слід також зазначити, що присутність держави в іранському кризовому «рівнянні» деякий час створювала враження, наче тегеранські урядовці (котрих уособлював новообраний президент Банісадр) змусять радикалів-прибічників Хомейні звільнити заручників. Протягом декількох місяців американська сторона намагалася вести переговори з урядом Ірану, вважаючи його самостійним і впливовим учасником протистояння. Лише у квітні 1980 р., остаточно зневірившись у здатності поміркованого світського політика Банісадра протистояти релігійному фундаменталісту Хомейні, США розірвали дипломатичні відносини з Іраном і вдалися до спроби звільнити заручників силою [9, с. 2]. В Уганді, хоча Амін й користався спілкуванням із заручниками та французьким урядом (власником захопленого авіалайнера), наче огидним політичним шоу, державні канали дали змогу домовитися про звільнення частини заручників [3, с. 135].

Важливим політичним фактором будь-якої заручницької кризи є становище офіційних кіл в їхньому протистоянні з терористами. Урядовий табір може бути єдиним або розколотим; в ньому можуть домінувати прибічники переговорів або силових методів; він може знаходитися під потужним тиском з боку певних груп (наприклад, родичів заручників) або діяти відносно спокійно. Зрозуміло, ці та інші чинники частіше за все накладаються один на одного.

У пропонованому порівнянні виявляється, що ізраїльський уряд під час заручницької кризи в Уганді знаходився в більш сприятливому, більш стабільному положенні, ніж уряд США в умовах іранської кризи. По-перше, хоча категоричні вимоги терористів в аеропорту Ентеббе становили джерело відчутного ризику, вони, з іншого боку, не давали ізраїльтянам багато часу для внутрішніх колівань. Криза не встигла перетворитися на хронічну проблему, яка була б здатна дестабілізувати ситуацію в Ізраїлі. По-друге, лише в останні

дні протистояння, коли в Африці (крім екіпажу французького літака та декількох інших винятків) залишилися самі ізраїльтяни, звільнення перетворилося на суто «ізраїльську» проблему. По-третє, навіть така масштабна криза, як угандійська, не являла собою унікального виклику для ізраїльтян, які призвичаїлися до терористичних загроз та нападів. Ізраїльські урядовці відчували на собі тиск родин заручників, що вимагали швидких відповідей на складне питання. В самому уряді позначилися розбіжності стосовно того, наскільки жорсткою має бути реакція на виклик [3, с. 101]. Однак загалом до самої розв'язки ситуація залишалася контрольованою і в політичному розумінні «елементарною»: уряд протистоїть терористам та їхнім поплічникам, намагаючись врятувати співгромадян. Нарешті, по четверте, в арсеналі ізраїльтян знаходилися, можливо, найбоєздатніші сили спеціального призначення в світі, що відкривало прямий путь до здійснення рятівної акції.

Фото 3. Зустріч звільнених заручників і спецпризначенців, Ізраїль, 4 липня 1976 р.

Становище адміністрації президента Картера було значно складнішим [2]. В Тегерані в заручниках знаходилося понад 50 американців, і з перших часів кризи до її кінця через 444 дні доля співробітників посольства залишалася виключно американським тягарем. Захоплення посольського комплексу (чи не найбільшого у світі) шокувало американську громадськість, а президентські перегони 1980 р. додали ситуації граничної гостроти. Американці відважилися на силову акцію, зрозумівши безперспективність подальших переговорів з іранцями за умов, що склалися, але додатковою причиною проведення вкрай ризикованої операції «Орлиний пазур» було бажання правлячої адміністрації довести громадськості свою рішучість в рік президентських виборів.

Фото 4. Зруйнований та покинутий американські гелікоптери, Іран, 1980 р.

Від самого початку кризи президент Картер вивчав увесь спектр можливостей – від переговорів до силової акції, ба навіть повномасштабної війни з Іраном. Однак протягом декількох місяців, з огляду на ілюзії щодо позиції іранського уряду, оперативні складнощі, відсутність досвідчених спецпризначенців тощо, єдиною реальною та, відповідно, політично прийнятною програмою дій були спроби домовитися про звільнення заручників. Хоча паралельно з переговорами розгорталася підготовка до рятівальної операції, до публіки довгий час надходили тільки відомості про невдалі зусилля переконати іранців. На фоні тривалих безнадійних переговорів адміністрація виглядала дедалі безпораднішою. Ситуація навколо заручників в Ентеббе не зісковзнула у нескінченне протистояння, практично відразу підштовхнувши ізраїльську владу до рішучих дій. Можна лише гадати, якими б опинилися політичні наслідки провальних дій ізраїльських спецпризначенців. Але відомо, що напередодні рейду до Уганди навіть тяжкі втрати серед заручників (до 25 осіб, тобто близько чверті від загальної кількості) і спецназівців розглядалися урядом як допустимі [4].

Швидка нічна операція ізраїльських військових в угандійському аеропорту пройшла майже бездоганно і досі багатьма розглядається як зразкова відповідь на виклик з боку терористів [5]. Проте запропоноване тут порівняння демонструє: блискавичний успіх Ізраїлю не лише довів рішучість та бойовитість ізраїльтян, але й завершив доволі просте політичне рівняння. Ізраїльтяни мусли діяти, оскільки політична ситуація в Ентеббе не залишала безпечних можливостей для результативних переговорів, і водночас могли діяти, очікуючи порівняно передбачуваного та прийняттого результату [3, с. 272-273]. З іншого боку, зовнішньо- та внутрішньополітичні чинники іранської кризи уповільнили та вкрай усклад-

нили дії Вашингтону. Оманливі переговорні перспективи, надмірна складність силового варіанту і занадто дорога ціна ймовірного провалу – усе це максимально заплутувало ситуацію, змушувало політичне керівництво вагатися і зрештою вилилося чи не у найбільш невдалий сценарій: із провалом силової операції, смертю 8 американських вояків, подальшим утриманням заручників (протягом 9 місяців) і визволенням їх шляхом переговорів та поступок. Республіканці не скористалися напряму фіаско секретних планів правлячої адміністрації, виказавши похвальні стриманість та солідарність [11]. Однак у кінцевому підсумку провал операції «Орлиний пазур» і повільне просування до компромісу різко обмежило шанси демократів на перемогу в 1980 р.

В додачу до двостороннього протистояння між урядом і терористами або між двома ворожими урядами обидві кризи мали ще один елемент – третю сторону, країни, яких було залучено до конфлікту. Події в Ентеббе безпосередньо торкнулися Франції, чийй авіакомпанії належав захоплений літак і чийй громадяни також стали заручниками [3, с. 36]. Французькі дипломати швидко долучилися до переговорів із терористами при посередництві президента Аміна. Декілька інших країн так само було втягнуто в конфлікт через утримання їхніх громадян з борта французького авіалайнера. Їхні інтереси також представляла французька сторона. Свої посередницькі послуги в обговоренні долі заручників надали й представники дипломатичної місії Сомалі. (Хоча роль сомалійців і характер їхніх стосунків із терористами викликають сумніви щодо щирості цього посередництва.)

В поверненні до тих подій не слід ані знецінювати, ані перебільшувати значення усіх переговорних маневрів. З одного боку, в результаті досягнутих домовленостей додому повернулася значна частка заручників (усі, крім ізраїльтян, пасажирів із подвійним громадянством і членів екіпажу). Це не лише врятувало від страждань безвинних людей, але й в остаточному підсумку полегшило завдання ізраїльського спецназу, зменшивши кількість осіб, яких треба було врятувати. З іншого боку, майже не викликає сумнівів, що звільнення усіх заручників, крім тих, хто був пов'язаний з Ізраїлем, та екіпажу, потрібного для можливих подальших пересувань, було заплановано заздалегідь. Це позбавляло терористів зайвих проблем і водночас надавало їм та їхньому спілнику Аміну можливість продемонструвати свою «гуманність».

На фінальній – найдраматичнішій – стадії протистояння в Ентеббе ключову роль у ньому відіграла Кенія, сусідка Уганди, дозволивши літакам ізраїльського десанту таємно дозаправитися на своїй території [3, с. 84-85, 324-326]. Під час іранської кризи схожу роль в американських планах отримали Єгипет і Оман, які

надали американцям своїми аеродромами, чим уможливили проникнення до Ірану значного військового контингенту [2]. Алжир запропонував свої послуги в якості посередника під час переговорів на заключному етапі тегеранської драми і сумлінно виконав медіаторські обов'язки.

В обох випадках «третя сила», хоч яка дружня, не могла остаточно схилити шальки терезів на бік Ізраїлю або США. В контексті криз, що розглядаються, її наявність була обов'язковим, однак не вирішальним чинником. За цим параметром протистояння в Ентеббе та Ірані виявляються майже ідентичними і залишають загальний політичний урок. Успішна протидія всім видам тероризму часто сприймається як результат прямолінійних рішучих кроків, що не залишають багато місця політичним маневрам і домовленостям. Майже «культовий» статус ізраїльських успіхів у цій боротьбі (рейд в Ентеббе – одна з найгучніших перемог) значною мірою відбиває це уявлення. Діяти швидко, сміливо, самостійно, без огляду на дипломатичні «умовності». Насправді ж ізраїльська перемога в Уганді та єдиний (нереалізований) шанс американського спецназу досягти успіху в Ірані не в останню чергу залежали від негласних домовленостей з іншими державами, від поблажливого ставлення третіх країн. В делікатній справі підготовки та проведення антитерористичних операцій самовпевненість і схильність діяти сьогодні, не враховуючи інтереси нейтральних країн, сусідів тощо, може завтра позбавити надто жорсткого поодинокого гравця можливості отримати необхідну підтримку, зачинить перед ним канали співпраці з можливими союзниками.

Нарешті, сумарні результати впливу політичних чинників розкриваються в суперечливому та мінливому вимірі наслідків заручницьких криз. Тактичні успіхи або поразки тут не завжди є прямо пропорційними політичним втратам чи здобуткам. Звільнення заручників силою не завжди становить єдиний прийнятний (або найкращий) варіант розв'язки.

Вище зазначалося, що нечасті порівняння угандійської та іранської криз, як правило, фокусуються на перебігу та результатах рятувних операцій [7]. Ізраїльський десант здобув безперечну перемогу та вивіз до Ізраїлю абсолютну більшість заручників. Американська спроба виявилася повністю невдалою; долю заручників було вирішено за декілька місяців шляхом непрямих переговорів при посередництві алжирського уряду. (Згідно з досягнутою угодою, було розблоковано іранські банківські активи; США дали обіцянку не втручатися у внутрішні справи Ірану та відкликали усі судові позови проти іранської сторони. Криза розпочалася з вимог іранців видати їм втеклого экс-правителя, та протистояння затягнулося, і колишній шах встиг померти в Єгипті в

1980 р.) Затягування кризи могло коштувати переобрання діючому президенту Картеру. Репутація Америки, яка була змушена піти на поступки іранцям, протягом декількох «зайвих» місяців протистояння зазнала додаткової шкоди. Однак американських заручників було звільнено, і всі вони повернулися додому неушкодженими в день інаугурації нового президента. Отже якщо Картер «програв», то Рейган «виграв». Життя півсотні американців було врятовано, що згуртувало американців навколо довгоочікуваного щасливого фіналу. При цьому є чимало підстав вважати, що операція «Орлиний пазур», якщо б її вдалося довести до штурму посольства, могла призвести до значної кількості жертв і закінчитися в найкращому разі дуже гіркою перемогою. Навіть блискучий успіх ізраїльського спецназу в Ентеббе опинився частково затьмареним загибеллю чотирьох заручників і одного спецпризначенця.

Показово, що переговори з іранцями відновилися після невдалої військової операції. Парадоксальним чином, безпосередня причетність держави до подій в Тегерані відіграла роль «запобіжника». Схваливши захоплення американських громадян, іранський уряд скоїв міжнародний злочин. Водночас, перетворивши заручників на предмет політичного торгу та повністю зв'язавши себе із кризою, він не міг піддавати життя американських громадян реальній загрозі. Втручання пихатого диктатора Аміна далось знаки зовсім інакше на заключному етапі кризи в аеропорту Ентеббе. Амін не мав жодних політичних цілей, крім цинічної гри на публіку, і коли заручників було звільнено з боєм і відчутними втратами для місцевих військових, розлючений диктатор без вагань наказав стратити літню заручницю, котра під час рятувальної операції знаходилася в угандійському шпиталі і залишилася в країні. Не викликає сумнівів, що в разі повної невдачі ізраїльського рейду знущання та смерть чекали б на всіх вцілілих заручників.

Рейд начебто підтвердив виправданість швидких жорстких відповідей на терористичні виклики, що насправді й після успіху в Ентеббе залишається спірним питанням. Протягом наступних років схильність до силових (часом проактивних, на випередження) кроків у безпекових питаннях неодноразово наражала Ізраїль на крупні політичні ускладнення.

Рейд до Ентеббе не призвів до швидких політичних змін в Уганді (та взагалі не мав такої мети). Диктатор-ізгой залишався при владі до першої половини 1979 р. Однак приниження, якого Амін зазнав під час рятувальної операції в Ентеббе (близько 50 угандійських вояків було знищено разом із декількома військовими літаками), підштовхнуло його до нових міжнародних авантур. Розв'язавши війну із сусідньою Танзанією, Амін знов зазнав поразки і цього разу втік з Уганди (помер в 2003 р. в Са-

удівській Аравії). Відносини між Ізраїлем та Угандою було розірвано ще в першій половині 1970-х рр., тож в цьому вимірі події в Уганді лише підтвердили наявну ворожість. Певне тепетління у стосунках намітилося в 2000-х рр., після того, як Уганда пройшла ще декілька етапів своєї складної політичної історії. Однак дипломатичні відносини дотепер залишаються призупиненими.

Тегеранська криза (хоч вона й остаточно зіпсувала стосунки між США та Іраном, а також ускладнила відносини між Іраном і Заходом в цілому) дозволила новому іранському режиму продемонструвати свою здатність простояти Америці «на рівних», мобілізувати маси всередині країни та зажити слави в одного із лідерів світового «антиімперіалістичного спротиву». Зі свого боку, під впливом іранської кризи та радянської інтервенції в Афганістані, США здійснили низку важливих зовнішньополітичних заходів, намагаючись зміцнити власні позиції на Близькому та Середньому Сході («доктрина Картера» 1980, створення Сил швидкого розгортання тощо). Антиамериканізм і протиборство із Заходом, добре впізнаваним символом яких стало захоплення посольства США, й досі сукупно залишаються одним із головних векторів зовнішньої та внутрішньої політики Ірану. Те, що для угандійського мегаломана було ницою виставою та завершилось ганебним конфузом, для іранського керівництва стало відправним пунктом сталого політичного курсу.

Угандійська та іранська кризи сфокусували чималу кількість зовнішньо- та внутрішньополітичних чинників і відчутно вплинули на ситуацію в причетних країнах, а також на подальший розвиток міжнародних відносин. Обидві кризи виходять далеко за рамки силових рятувальних операцій, з якими їх частіше за все асоціюють. Більш того, вони вчать, що під час заручницьких криз застосування сили не являє собою суто оперативної проблеми. Навіть тактичні, на перший погляд, деталі (кількість терористів, їхня озброєність, поінформованість, надійність їхніх позицій, їхній фізичний та психологічний стан) можуть хоча б почасти залежати від політичних обставин, не кажучи про більш складні або більш делікатні особливості протистоянь. Політичними чинниками визначаються зміст і характер вимог терористів, їхня здатність чи схильність до ведення переговорів, до маневрування і внесення змін до початкових вимог, чутливість терористів до ситуації, а також вразливість урядової сторони, що намагається впоратися із заручницькою кризою.

Окремим уроком угандійської та іранської криз є нагадування про мінливість, гнучкість та комплексність політичних впливів. В подіях 1976 та 1979-1981 рр. ми не тільки спостерігаємо просту присутність окремих чинників, але й фіксуємо їхню питому вагу, що коливається;

важливість інтенсивності їхніх проявів, їхніх комбінацій, взаємного підсилення або послаблення. Наприклад, реєстрація такого чинника, як «втручання ворожої держави», сама по собі не дозволяє повною мірою охарактеризувати заручницьку кризу. В сполученні з іншими чинниками, на різних рівнях «занурення» в конфлікт присутність державної сили, прихильної до терористів, здатна відігравати різні ролі – від каталізатора агресії до її «запобіжника». Терористи можуть діяти під надійним державним прикриттям; можуть користуватися ситуативною хиткою підтримкою держави-ізоля; можуть самі опинитися майже в заручницькому стані віч-на-віч із занадто сильним «союзником».

Тож розуміння феномену заручницьких криз, так само як і практична реакція на них, потребує не лише зосередження на передумовах силових втручань, не вичерпується готовністю до швидких рятувальних акцій [3, с. 371-375; 4]. Заручницька криза завжди являється собою політичний вузол (масштабна, складна криза й поготи). Можливо, цей вузол дійсно доведеться розрубати – але спочатку зрозумівши його структуру, спробувавши інші, менш ризиковані варіанти, послабивши напруження, обравши слушний момент. Багато в чому ідентичні угандійська та іранська кризи показують, що одні й ті самі фактори можуть вести до діаметрально протилежних наслідків. Коливання одних і тих самих параметрів приносять або надію, або відчай. Універсальних відповідей на політичні виклики заручницьких криз не існує.

Список використаних джерел

1. Bowden M. 2006. *Guests of the Ayatollah: The First Battle in America's War with Militant Islam*. New York: Atlantic Monthly Press.
2. Bowden M. 2006. 'The Desert One Debacle'. *The Atlantic*, [online] May issue. Available at: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/05/the-desert-one-debacle/304803> [Accessed 6 February 2023].
3. David S. 2015. *Operation Thunderbolt: Flight 139 and the Raid on Entebbe Airport, the Most Audacious Hostage Rescue Mission in History*. Boston: Little, Brown and Company.
4. David S. 2015. Israel's raid on Entebbe was almost a disaster. *The Telegraph*, [online] 27 June. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/israel/11701064/Israels-raid-on-Entebbe-was-almost-a-disaster.html> [Accessed March 6, 2023].
5. Dunstan S. 2011. *Entebbe: The Most Daring Raid of Israel's Special Forces*. New York: The Rosen Publishing Group.
6. Falk R. 1980. 'The Iran Hostage Crisis: Easy Answers and Hard Questions'. *The American Journal of International Law*, vol. 74, N 2, pp. 411-417.
7. Flora E. 1998. *Op Art to the Rescue: Fundamentals for a Hostage Crisis*. Newport: Naval War College.
8. Gazit Sh. 1981. 'Risk, Glory, and the Rescue Operation', *International Security*, vol. 6, N 1, pp. 111-

135.

9. Houghton D. 2001. *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Kamarck I. 2019. 'The Iranian hostage crisis and its effect on American politics', *Brookings*, [online] November issue. Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/11/04/the-iranian-hostage-crisis-and-its-effect-on-american-politics/> [Accessed 6 February 2023].
11. Quinton S. 2012. 'Romney's Embassy Attack Response in 2012: A Far Cry from Reagan in 1980', *The Atlantic*, [online] September issue. Available at: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2012/09/romneys-embassy-attack-response-in-2012-a-far-cry-from-reagan-in-1980/262298/> [Accessed 6 February 2023].
12. Salter L. 1977. 'Commando Coup at Entebbe: Humanitarian Intervention of Barbaric Aggression?'. *The International Lawyer*, vol. 11, N 2, pp. 331-338.
13. Waugh W. 1990. 'The Structure of Decision-Making in the Iranian Hostage Rescue Attempt and its Implications for Conflict Management', *Conflict Quarterly*, Spring issue, pp. 26-40.
14. Williamson J. 2020. *Operation Eagle Claw. The disastrous bid to end the Iran hostage crisis (Raid)*. Oxford: Osprey Publishing.

References

1. Bowden M. 2006. *Guests of the Ayatollah: The First Battle in America's War with Militant Islam*. New York: Atlantic Monthly Press.
2. Bowden M. 2006. 'The Desert One Debacle'. *The Atlantic*, [online] May issue. Available at: <https://www.theatlantic.com/magazine/archive/2006/05/the-desert-one-debacle/304803> [Accessed 6 February 2023].
3. David S. 2015. *Operation Thunderbolt: Flight 139 and the Raid on Entebbe Airport, the Most Audacious Hostage Rescue Mission in History*. Boston: Little, Brown and Company.
4. David S. 2015. Israel's raid on Entebbe was almost a disaster. *The Telegraph*, [online] 27 June. Available at: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/israel/11701064/Israels-raid-on-Entebbe-was-almost-a-disaster.html> [Accessed March 6, 2023].
5. Dunstan S. 2011. *Entebbe: The Most Daring Raid of Israel's Special Forces*. New York: The Rosen Publishing Group.
6. Falk R. 1980. 'The Iran Hostage Crisis: Easy Answers and Hard Questions'. *The American Journal of International Law*, vol. 74, N 2, pp. 411-417.
7. Flora E. 1998. *Op Art to the Rescue: Fundamentals for a Hostage Crisis*. Newport: Naval War College.
8. Gazit Sh. 1981. 'Risk, Glory, and the Rescue Operation', *International Security*, vol. 6, N 1, pp. 111-135.
9. Houghton D. 2001. *US Foreign Policy and the Iran Hostage Crisis*. Cambridge: Cambridge University Press.
10. Kamarck I. 2019. 'The Iranian hostage crisis and its effect on American politics', *Brookings*, [online] November issue. Available at: <https://www.brookings.edu/blog/order-from-chaos/2019/11/04/the-iranian-hostage-crisis-and-its-effect-on-american-politics/>

politics/ [Accessed 6 February 2023].

11. Quinton S. 2012. 'Romney's Embassy Attack Response in 2012: A Far Cry from Reagan in 1980', *The Atlantic*, [online] September issue. Available at: <https://www.theatlantic.com/politics/archive/2012/09/romneys-embassy-attack-response-in-2012-a-far-cry-from-reagan-in-1980/262298/> [Accessed 6 February 2023].

12. Salter L., 1977. 'Commando Coup at Entebbe: Humanitarian Intervention of Barbaric Aggression?'. *The International Lawyer*, vol. 11, N 2, pp. 331-338.

13. Waugh W. 1990. 'The Structure of Decision-Making in the Iranian Hostage Rescue Attempt and its Implications for Conflict Management', *Conflict Quarterly*, Spring issue, pp. 26-40.

14. Williamson J. 2020. *Operation Eagle Claw. The disastrous bid to end the Iran hostage crisis (Raid)*.

Oxford: Osprey Publishing.